

Ontwikkelingen bij de broedvogels

JAN OPPENTOCHT, TON VAN SCHIE EN JOOST VAN REISEN

Het zal geen vogelaar zijn ontgaan dat het duingebied voortdurend aan veranderingen onderhevig is. Terugkijkend over een periode van bijna vijftien jaar valt niet aan de conclusie te ontkomen dat door verdwijning van een aantal broedvogelsoorten het duin iets van zijn glans heeft verloren. Vooral soorten die voor het open duin kenmerkend waren, zijn verdwenen.

In dit artikel worden een aantal veranderingen besproken in de populatie van een groot aantal soorten broedvogels. Het is niet mogelijk alle broedvogels te bespreken. Ook over de verklaringen van dergelijke trends wordt in dit artikel het laatste woord niet gezegd. Veel van die verklaringen kunnen pas na uitgebreider onderzoek volledig zijn.

De komst van de vos (in Meijndel vanaf 1980) en het door ziekten slinkende konijnaantal hebben hun invloed gehad op de broedvogels. Maar de meest opvallende veranderingen in de duinen zijn de vergrassing en verstruiking, waardoor al meerdere decennia het stufduin en de kale, schaars begroeide vlakten in oppervlakte afnemen. Ook verdroging van het duin wordt als oorzaak van het verminderde aantal broedvogels genoemd. Voor Meijndel gaat dit argu-

ment niet op. Daar is juist sprake van vernatting door de infiltratie en kwelplassen.

Vogels verdwenen

Het zal duidelijk zijn dat deze processen invloed hebben gehad op de vogelbevolking. In de afgelopen vijftien jaar zijn in Meijndel de zilver- en kleine mantelmeeuwen, de ransuil, de veldleeuwerik, de scholekster, de wulp, de tapuit en de bergeend verdwenen. In Solleveld week de laatste scholekster uit naar het dak van een van de gebouwen en verdween de wulp. Door gebrek aan konijnenholen is ook de tapuit zo goed als verdwenen. In Berkheide verdwenen de veldleeuwerik, de tapuit en het paapje als broedvogel. Vaak worden de problemen bij de tapuit toegeschreven aan de vos, waarvan bij mij (Joost van Reisen) de indruk bestaat dat de aantallen na 2000 minder groot zijn. Wellicht hebben de verstruiking en vergrassing ook geleid tot het verdwijnen van geschikt biotoop voor de tapuit. Tevens zien we het nagenoeg verdwijnen van de wulp. Sommigen schrijven ook dit toe aan de vos. De toenemende recreatiedruk in het duin kan ook van invloed zijn. Deze is in Berkheide de laatste jaren groter geworden. In toenemende mate zien we wandelaars met honden buiten de paden en ook zijn regelmatig sporen van mountainbikes te zien. Opvallend is de opkomst en vervolgens het verdwijnen van de geoorde fuut in Berkheide. Het is mogelijk dat de opkomst in de kiem werd gesmoord door de waterpeilverlagingen en het verdwijnen van infiltratie- en kwelplassen, die aan de regeneratie vooraf gingen.

Situatie in Meijndel

Het zijn vooral de grote grondbroeders die uit Meijndel verdwenen, maar er zijn gelukkig ook positieve ontwikkelingen. De laatste twee jaren is er weer één paar tapuiten in een omgeving waar relatief veel konijnen aanwezig zijn. Ook voor de veldleeuwerik gloort een sprankje hoop. Van deze soort zijn de laatste twee jaar weer één tot drie territoria vastgesteld. De veldleeuwerikenstand heeft in het duin een



Door gebrek aan konijnenholen is de tapuit zo goed als verdwenen (foto: Henk Harmsen)



De patrijs komt nog voor met een of twee paren in de zeewering bij Solleveld (foto: Wim Weenink/Foto Natura).

wonderbaarlijk verloop. In 1958, het beginjaar van de vogeltellingen in Meijndel, was de veldleeuwerik nauwelijks aanwezig; tot 1964 bleef het aantal bij een enkel paar, maar vanaf 1967 gaat de stand bergopwaarts met het hoogtepunt in 1977 (vijf territoria per vierkante kilometer in het getelde gebied). Sinds die tijd neemt de stand weer snel af en in 1990 komt de stand op nul uit. We vermelden het verloop van deze soort omdat het hier een heftige populatieschommeling betreft. Zoiets kan zich mogelijk nog wel eens voordoen.

Groei aantal boomleeuweriken

Het succesvolste verhaal wat betreft de vogels in het open duin is de groei van het aantal boomleeuweriken. Deze soort had lange tijd een bescheiden plaats in de avifauna van Meijndel, verdween even in het begin van de jaren negentig. Echter vanaf 1997 tot heden schiet de populatie omhoog. Ook verspreidt

deze soort zich nu over grote delen van het duin. Tegenwoordig komen er zeker enkele tientallen paren als broedvogel voor; hoeveel is niet nauwkeurig te zeggen omdat de Sovon-telmethode is toegespitst op het volgen van trends en niet zozeer is bedoeld om het aantal broedsels weer te geven. Waaraan is deze stijging te danken? Hier kan sprake zijn van een positieve reactie op het beleid van Duinwaterbedrijf Zuid-Holland om verstuingen toe te laten. Ook begrazing door paarden en koeien kan positief gewerkt hebben. Daarnaast is het opmerkelijk dat deze soort meer en meer blijft overwinteren. Het kwam wel vaker voor dat een enkele 's winters werd gezien, maar de laatste jaren is dat elke winter het geval. Zo verbleef de afgelopen winter een groep boomleeuweriken op de woningbouwlocatie Zanderij in Katwijk, vlak bij de gebouwen van Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (mededeling H. v.d. Meer).



Het succesvolste verhaal wat betreft de vogels in het open duin is de boomleeuwerik (foto: Wim Weenink/Foto Natura).

Oude schilderijen

Bij paviljoen De Duinen, vanwaar je een fraai uitzicht hebt op regeneratiegebied Berkheide, rust een echtpaar even uit van een fietstocht. "We zijn begonnen in Katwijk en zijn op weg naar Wassenaar. Daarna rijden we weer terug naar Katwijk. We genieten erg van de stilte hier. Wat wij vinden van Berkheide? De geschiedenis van de regeneratie is ons niet bekend. We komen hier niet vandaan. Het is wel wat kaal. Met plantjes zou het er beter uit zien. Natuurherstel? Tja. Daar kun je over van mening verschillen. Dat heb je ook met oude schilderijen. Sommige mensen zeggen dat je daar niet moet aankomen, omdat je best mag laten zien dat iets oud is en aangetast. Anderen vinden dat een oud schilderij eruit moet zien alsof het gisteren gemaakt is."

Rustig je gang gaan

Het motregent in de Ganzenhoek. En het is fris. Een dame in blauwgeel trainingspak staat zich warm te springen. Ze heeft het duidelijk koud in haar dunne sportkleding. "Ik kom hier drie keer in de week hardlopen. Door een blessure is het nu even wat minder. Ik vind dit een prettige omgeving om te sporten. Als ik vanuit mijn huis in Voorschoten ga rennen, kom ik steeds vaker tegen. Hier kun je rustig je gang gaan. Ik vind het heerlijk, zo'n natuurgebied vlakbij."



Het kijkscherm bij de duinplas is een succes en is op meer plaatsen toe te passen (foto: fotoarchief Duinwaterbedrijf Zuid-Holland).

Vergrassing en verstruiking

Duinwaterbedrijf Zuid-Holland bindt al lang de strijd aan tegen de vergrassing en verstruiking, op enkele beperkte plaatsen door te maaien en in grotere gebieden door het instellen van begrazing. Vanaf 1990 wordt in de Kijfhoek en Blerlap vee gehouden, en later ook in de helmduinen. Voor de vogelstand, ook voor vogels van het open duin, werd een gunstige ontwikkeling verwacht. Dat is niet allemaal uitgekomen. Voor de rietvogels bleek begrazing licht

nadelig doordat het vee het riet niet versmaadt. Sommigen voeren aan dat de roodborsttapuit hiervan wel profiteert, maar deze soort komt bijvoorbeeld in het aangrenzende, onbegaasde duin van het Hoogheemraadschap van Rijnland net zo goed voor. Vermeldenswaardig is ook de reactie van de boompieper op het inzetten van begrazing. Al na één seizoen verdween deze uit het begaasde gedeelte. In onbegaasd gebied bleef het voorkomen onveranderd. Doordat de veebezetting na vijf jaar werd teruggebracht kwam de boompieper in begaasd gebied weer terug. Deze soort is dus niet gebaat bij kort gezaaid gras. Het gras moet plukkerig zijn. Deze gang van zaken wijst er weer eens op dat theorie en praktijk niet altijd eenduidig zijn. Ervaring is vaak de beste leermeester. Veel vogelgroepen blijven in dit artikel onbesproken, vanwege de praktische reden dat er teveel soorten zijn om in een artikel te verwerken. Jaarlijks zijn er in Meijndel zo'n 95 broedvogelsoorten.

Situatie in Solleveld

Ook hier zijn de ontwikkelingen van broedvogels van het open duin negatief geweest. Er is nog één kievit over. De patrijs komt nog voor met een of twee paren in de zeevering die in beheer is van het Hoogheemraadschap van

(foto: Monique Steenstra)



Werken in het duingebied: pannenkoekenhuis Boerderij Meijndel

De roodwit geblokte vitrages, de bijpassende tafelkleden en de open haard, die zelfs op een rustige maandagmorgen in de herfst gezellig brandt, zetten de toon in Pannenkoekenhuis Boerderij Meijndel. Al meer dan dertig jaar. Ook de kaart is al decennia lang hetzelfde: veertig soorten pannenkoeken, koffie, en uitsmijters... De uitbater komt al sinds zijn achtste in Meijndel en is met het duingebied vergroeid, niet in het minst omdat hij er ook woont, en wel in de boerderij naast het pannenkoekenhuis. "Als het werk het toelaat, pak ik wel eens een uurtje vrij tussendoor. Meestal ga ik dan wandelen. Dat je dat hier kunt doen, geeft het werk –en het wonen– een extra dimensie. Laatst zag ik een buizerd. Prachtig. De nabijheid van de zee maakt deze plek voor mij bijzonder. Ik hou van water. Een favoriete plek in het duingebied heb ik niet. Wel wandel ik graag over het paardenpad, achter de boerderij. De paden kronkelen er een beetje en het stijgt en daalt er. Vanaf de uitkijktoren verderop heb je een mooi uitzicht. Ik ben graag buiten. Wat dat betreft heb ik weinig te wensen. Alleen het weer, dat kun je niet beïnvloeden. Gisteren was het ineens prachtig. Hebben we de terrassen meteen opengegooid. Voor mij zijn het voor- en het naseizoen met droog weer en een zonnetje het best!"

In Berkheide heeft de Blauwborst zich als broedvogel gevestigd (foto: Frits van Daalen).



Delfland. Vooral in het zomerhalfjaar is de druk van de (illegale) recreanten (vaak met honden) in dit gebied erg groot. Gevreesd wordt dat daarom ook de patrijs het niet zal redden. De graspieper handhaaft zich nog redelijk, maar verliest terrein in de zeereep om dezelfde reden. De veldleeuwerik is vooral na 2000 achteruitgegaan. Hoewel het niet helemaal duidelijk is wat de beperkende factor is voor deze soort, lijkt het ons (Werkgroep Solleveld) dat de begrazing door paarden te veel is doorgeschoten.

De recreatie in Solleveld leverde veel verstoring op. In het eerste jaar van de openstelling van het wandelpad was het een rommeltje, wat terug te zien was in de verspreiding van de broedvogels. Nu de paden duidelijker zijn aangegeven gaat het beter. Maar er zijn nog punten waar de route verbeterd kan worden om te voorkomen dat mensen van de paden afgaan. Toezicht blijft belangrijk. Het kijkscherm bij de duinplas is een succes en is op meer plaatsen toe te passen.

Situatie in Berkheide

Over het regeneratieproject in Berkheide is veel discussie geweest. Voor de vogelaar betekende het project een verlies van een groot aantal territoria, vooral die van de 'natte' soorten. De plantenliefhebbers achtten het project juist bijzonder kansrijk, vooral de mogelijke vorming van de vochtige duinvalleien sprak

hen aan. Dat de regeneratie van invloed is op de vegetatie in onmiskenbaar: inmiddels is in Berkheide voor het eerst *Parnassia* gevonden. Voor een selectie van een aantal soorten is hieronder een overzicht gegeven van de aantallen territoria in de jaren 1990 - 2003. Houd hierbij in het oog, dat de regeneratiewerkzaamheden zijn voltooid in 2001, zodat de effecten hiervan op de broedvogelpopulatie voor het eerst in het inventarisatiejaar 2002 merkbaar zijn geweest.

Opvallend in deze periode is het verdwijnen van de veldleeuwerik terwijl tegelijkertijd de boomleeuwerik is teruggekeerd als broedvogel. In het voorjaar laat hij zich sinds 2000 overal in het duin horen, maar hij broedt vooral in het oostelijk deel.

De gras- en boompieper hebben moeilijke jaren achter de rug. Na een dip midden jaren 90, waarbij de graspieper slechts broedde in de zeereep, zijn beide weer terug op de oorspronkelijk sterkte van rond 1990. Met de roodborsttapuit gaat het juist uitstekend. Het aantal territoria is ten opzichte van 1990 ongeveer verdubbeld.

Toename struweelvogels

Ook met vogels die broeden in hoog en laag struweel gaat het goed. Toename van geschikte biotopen leidt tot een toename van territoria. Als voorbeeld noem ik hier de zwartkop (hoog struweel) en de grasmus en de braamsluiper (beiden laag struweel).

Ook de 'natte' soorten lijkt het voor de wind te gaan. Vanaf begin jaren negentig heeft in Berkheide de blauwborst zich in het duin als broedvogel gevestigd. Het aantal territoria van de kleine karekiet is toegenomen. Van de rietgors is dit aantal door de jaren heen stabiel gebleven.

Over het algemeen kan worden opgemerkt, dat de gevolgen van de regeneratie meevallen. Per kavel kunnen de gevolgen weliswaar groot zijn, maar bekeken over het gehele gebied valt het mee. Er zijn biotopen verdwenen en vanaf 2002 is in het regeneratiegebied een duidelijke terugval te zien in het aantal territoria van de meeste soorten. Het is interessant om te volgen hoe dit terrein zich in de toekomst verder zal ontwikkelen.

Een ding is al wel duidelijk: er is weer dynamiek terug in het duin. En een aantal prachtige verstuingen maakt het duinlandschap weer mooier en spannender.

J.P. OFFENTOCHT (VOGELWERKGROEP MEIJENDEL), T. VAN SCHIE (VOGELWERKGROEP SOLLEVELD) EN J. VAN REISEN (VOGELWERKGROEP BERKHEIDE)